

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1389967

Cilt: 6 Sayı: 4 Aralık 2023

ss. 902-923

Makalenin Geliş

Tarihi

13/11/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

30/11/2023

Yayın Tarihi

15/12/2023

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “GİDELÜM BÂRİ ŞEHRÜNDEN” REDİFLİ GAZELLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ümran AY*

ÖZET

Klasik Türk şiirinde nazire yazma geleneği 14. yüzyıldan günümüze kadar devam etmiş bir gelenektir. Bu gelenek, şairler arasında adeta bir okul vazifesi görmüş, yeni şairlerin yetişmesini ve şiir meclislerinin canlılığını devam ettirmesini sağlamış, birbirleriyle çağdaş olan şairler arasında veya daha önceki yüzyıllarda yaşamış olan şairlerle sonrakiler arasında metinler arası bir köprü kurarak aynı redif veya kafiyeye farklı zaman ve zeminlerden anlam pencerelerinin açılmasını sağlamıştır.

Nazire geleneği Osmanlı sahası şairleri arasında çok daha sıklıkla görülmekle birlikte başta Nevâî olmak üzere Çağatay, Azerbaycan sahasının temsilcisi şairlerin eserleri de Anadolu'ya farklı dolaşım ağlarıyla gelmiştir. Bu şairlerden biri de Azerbaycan sahasında yetişmiş olan Kişveri'dir. Şairlik yönüyle Ali Şir Nevâî'nin yakın takipçisi ve söyleyişteki lirizmiyle Fuzûlî'nin öncüsü olarak değerlendirilen Kişveri'nin Türkçe divanında bulunan “gidelüm bâri şehringdin” redifli gazeline Osmanlı sahası 15. ve 16. yüzyıl divanlarında altı şairde rastlanmıştır.

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü umran.ay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4036-6934)

Bu makalede Kişveri'nin ilgili gazeli ile Anadolu sahasındaki aynı redifli şiirlerin nesre çevirisi, şekil ve muhteva açısından genel değerlendirmesi yapılacak ve şiirler arasındaki zemin şiir-nazire şiir ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kişveri, Azerbaycan, Anadolu sahası, nazire, gazel.

A STUDY ON GHAZALS WITH RHYME “GİDELÜM BÂRİ ŞEHRÜDDEN” IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

The tradition of writing nazire in classical Turkish poetry is a tradition that has continued from the 14th century to the present day. This tradition served as a school among poets, enabled new poets to be trained and poetry assemblies to continue their vitality, and established an intertextual bridge between poets who were contemporary with each other or between poets who lived in previous centuries and those who followed, giving meaning to the same rhyme allowed meaning windows to be opened from different times and backgrounds.

Although the nazire tradition is seen much more frequently among the poets of the Ottoman field, the works of poets representing the Azerbaijani field, especially Nevâyî and Çağatay, also came to Anatolia through different circulation networks. One of these poets is Kishveri, who grew up in Azerbaijan. The rhyming ghazal "gidelüm bari şehrüngdin" in the Turkish divan of Kişveri, who is considered as a close follower of Ali Şir Nevâyî in terms of poetry and a pioneer of Fuzûlî with his lyricism in expression, was found in six poets in the 15th and 16th century divans of the Ottoman area.

In this article, the prose translation of Kişveri's relevant ghazal and the same rhymed poems in Anatolia will be evaluated in terms of form and content, and the relationship between the poems will be examined.

Keywords: Kişveri, Azerbaijan, Anatolian field, nazire, ghazal.

GİRİŞ

Klasik Türk şiirinde nazire geleneği, 14. yüzyıldan günümüze kadar kesintisiz devam eden bir gelenek olmuştur. Bu gelenekte şairler, zemin şiirden edebî bakımdan daha üstün ve etkileyici bir eser kaleme almak amacıyla örnek / zemin şiirleri tanzir etmişlerdir. Diğer bir söyleyişle zemin şiirin vezin, kafiye, redif, edâ, mana ve muhteva gibi esaslarının -genellikle çoğunu koruyarak-

mana güzelinin sırtından mevcut elbisesini çıkarıp, yeni dîbâdan, atlastan elbise giydirerek, güzelliği yeniden yorumlamışlardır. Cemal Kurnaz'ın "Osmanlı Şair Okulu" (Kurnaz, 2007: VII) olarak adlandırdığı nazire geleneği ile 15. yüzyılın ikinci yarısında devlet kurmaktan artık imparatorluk aşamasına geçen Osmanlıda şiirin gelişimi kamusal bir meslek haline gelmiş, Osmanlı Türkçesiyle şiir yazmak sadece yetenekli ve usta şairlere değil, toplumun her kesimine hitap eden bir etkinliğe dönüşmüştür (Pêri, 2020: 51). Bu etkinlikte usta şairler birbirini söz meydanında adeta bir düelloya, muhatabını cevap vermeye davet ederken yeni yetişen şairler de çağdaşı ustalara veya kendinden önceki dönemlerde yaşamış usta şairlere öykünerek; rağbet görmüş, hazır şiir kalıplarını da kullanmak suretiyle şairlik becerilerini gösterebildikleri bir alana dahil olmuşlardır.

Köksal; nazireleri, mesnevilere, gazel, kaside, musammat gibi nazım şekillerine ve bir eserin tümüne (divanlara) yazılmış nazireler olmak üzere üç grupta tasnif eder. Bu tasnif içinde en çok rağbet edilen nazım biçiminin gazeller olduğunu belirtir (Köksal, 2006: 22-29). Bugün elimizde bulunan ve 15-17. yüzyıllar arasında tarihlendirilen ve Osmanlı gazel antolojileri olarak zikredebileceğimiz beş nazire mecmuası¹ içerdiği yüzlerce nazire gazel ile dönemlerinde nazire yazmanın son derece popüler bir uğraş olduğunu gösterir.

Böylesine popüler bir uğraş Osmanlı sahasıyla sınırlı kalmamış, Osmanlı'nın payitahta uzak coğrafyalarında, ticaret ve hac yolları üzerinde seyreden kervanlar vasıtasıyla Osmanlı sahası şairleri ile Azerbaycan ve Doğu Türkçesi şairleri arasında başta gazel nazım biçiminin alışverişi olmak üzere çeşitli nazım biçimleriyle yaşamıştır. Çağatay şivesine kendi adını veren "Nevâyî lisanı, Nevâyî tarzı" gibi isimlendirmelerle Anadolu'da çok büyük tesir bırakan Ali Şir Nevâyî (ö.1501), Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Doğu Türkçesinin en etkili ismi olmuştur. Fatih devrinde (1444-1446, 1451-1481) Anadolu'nun Herat bölgesi ile temasına değinen Çavuşoğlu, Nevâyî'nin genç yaşlarında Anadolu'da tanındığını, Aşık Çelebi'nin (ö.1572) verdiği bilgiye dayanarak devletin ileri gelen kişilerinden Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa'nın (Adnî, ö.1474) Nevâyî ile mektuplaştığını, Fatih devrinde Anadolu ile

¹ Bu nazire mecmuaları derlenme tarihine göre şunlardır: 1. *Mecmûatü'n-Nezâir*: H.840/M.1436-37'de Ömer bin Mezîd tarafından derlenmiştir. 84 şairden 397 şiir vardır. 2. *Câmi'u'n-Nezâir*: H. 918/M.1512-13'te Eğridirli Hacı Kemal tarafından derlenmiştir. 266 şairin 3140 şiiri vardır. 3. *Mecma'u'n-Nezâir*: H.930/M.1524'te Edirneli Nazmi tarafından derlenmiştir. 360'ın üzerinde şairin 5527 şiiri vardır (Köksal, 2006: 67-71). 4. *Pervâne Bey Mecmuası*: 16. yüzyılda Pervâne Bey tarafından derlenmiştir. 520'nin üzerinde şairin 8000'e yakın şiiri vardır (Zülfe, 2007: 244). 5. *Metâli'u'n-Nezâir*: 17. yüzyılda Budinli Hisâli tarafından derlenmiştir.

Nevâyî'nin bulunduğu Herat çevresi arasında başta Ali Kuşçu (ö.1474) olmak üzere birçok bilgin, hattat ve sanatkarın ilme ve sanata değer veren ve İstanbul'u bir ilim ve sanat merkezi yapan sultanın yanına geldiklerini, bu bakımdan Anadolu kültürünün Çağatay şivesine uzak olmaması gerektiğini belirtir (Çavuşoğlu, 2017: 187-188). Sertkaya'nın tespitlerine göre Anadolu sahasında 14. yüzyılda Şeyyad Hamza (ö.1348-49'dan sonra), 15. yüzyılda Ahmed-i Dâî (ö.1421'den sonra), Kaygusuz Abdal (ö.1444?), Sâfî (ö.1485-86) ve Karamanlı Nizâmî (ö.1469-1473?) ile başlayan doğu Türkçesiyle Çağatayca şiir söyleme geleneği 16. yüzyılda Hâfız (?), Hâfızoğlu Niyazî (ö.?), Şükrî (ö.1531?), İlahî Beg (ö.?), Cemilî (ö.1543-44), Subhî (ö.?), Selimî (Yavuz Sultan Selim, ö.1520), Amrî (ö.1523-24), Za'fî (ö.1543), Dukakinzâde Ahmed (ö.1515), Kâtibî (Seydi Ali Reis, ö.1562), Sâî (ö.1534); 17. yüzyılda Nedim-i Kadîm (ö.1670), Fasih Ahmed Dede (ö.1699); 18. yüzyılda da Nedim (ö.1730) ve Şeyh Gâlib (ö.1799) ile devam etmiştir (Sertkaya, 2004: 129-132).²

Nevâyî, geniş tesir gücü ile Anadolu sahasından önce Azerbaycan sahasını etkilemiş bir şairdir. Hatta Muharrem Ergin'e göre, “Doğu Türkçesi ile edebî dil teması Osmanlı edebiyatında da olmuş, fakat bu genellikle bir edebiyatın öbür edebiyatı da takip etmesi ve bazı şairlerin tek tük Çağatayca şiirler yazması seviyesinde kalmıştır. Azeride ise yazarlar ve şairler, Osmanlıca ve Çağatayca arasındaki mevkileri dolayısıyla, uzun zaman iki yazı dilli olmuşlar; hem Batı Türkçesini, Azeri Türkçesini; hem Çağatayca'yı kullanmışlardır. Hatta bazı Azeri şairlerinde iki yazı dilini tabii ve gelişigüzel bir şekilde birleştiren karma bir dil” görülmüştür (Ergin, 1981: XI). Nevâyî önderliğinde edebî ekolün takipçisi olan Azerbaycan şairlerinin bir kısmı Herat'a gitmişler, 16. yüzyılda Safevî devletinin kurulmasıyla vatanlarına geri dönmüşlerdir. 15. yüzyılda Kışverî (ö.1520'den önce), Ziyâyî, Hulgî, Allahî, Basîrî (ö.1534-35); 16. yüzyılda Sâdık Bey Afşar (ö.1609), Muhammed Emânî (ö.1607), Mesihî-i Şarkî (ö.1562-63), 19. yüzyılda Abdullah Bey Asî (ö.1874) Çağatay lehçesiyle şiir yazan Azerbaycan şairleridir (Sertkaya, 2009: 69-90).³

Nevâyî'nin Azerbaycan sahasında etkilediği önemli şairlerden birisi Kışverî olmuştur.⁴ Nevâyî'nin Türkçe beş gazelini tahmis eden Kışverî, otuzun

² “Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini görmüş olmasına rağmen ona Çağatay lehçesi ile nazire yazmamıştır...Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini okumuş ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları, kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır ki bunlara da nazire demek doğru değildir.” (Sertkaya, 1970: 133-138).

³ Nevâyî'nin Azerbaycan sahasına etkisi için ayrıca bkz.: (Demirci, 1998: 1-12).

⁴ Kışverî, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında Tebriz civarında yaşamıştır. Kaynaklarda Nimetullah Kışverî-i Dilmekânî ismiyle zikredilen şair, Türkçe ve Farsça divan sahibidir. Nestalik yazıda üstat olarak kabul edilir. Tezkirelerde; Çağatay lehçesi ile şiir

üzerinde Türkçe gazeline de nazire yazmıştır (Öztoprak-Ay Say, 2022: 553). Nevâyî dışında Çağatay Türkçesi şairlerinden Lütfî'nin, Anadolu şairlerinden Ahmed Paşa (ö.1496-97) ve Karamanlı Nizâmî'nin (ö.?) şiirlerini tanzir etmiştir (Sertkaya 2009: 69-90). Sertkaya'nın tespitine göre Kişverî, Anadolu sahasından iki şaire nazire yazmıştır. Bunlardan biri Ahmed Paşa, diğeri Karamanlı Nizâmî'dir. Kişverî, Ahmed Paşa'nın *vay gönül vay bu gönül ey vay gönül* redifli 9 bentlik murabbainı, Farsça-Türkçe 11 bentlik muhammes şeklinde tanzir; *Ey gönül murgı ne rahm umarsın ol sayyâddan / Kim safâsı var anun dâmundaki feryâddan* matlalı gazelinı tahmis etmiş, Karamanlı Nizâmî'nin *Şol perî peyker ki dil zülfi perîşânundadır / Âyet-i hüsn-i melâhat şol perî şânundadır* matlalı gazelinı tahmis etmiştir (Sertkaya, 2009: 84-90).

Gidelüm bâri şehründen redifli gazellerin zemin şiir-nazire ilişkisi

Klasik Türk edebiyatı 15. ve 16. yüzyıl şairlerinin divanları tarandığında Osmanlı sahası şairlerinden Ahmed Paşa (ö.1496-97), Cem Sultan (ö.1495), Hafî (ö.1483'ten sonra), Usûlî (ö.1538) ve Hamdullah Hamdî'nin (ö.1503) divanlarında "gidelüm bâri şehründen" redifli birer gazele, Tâcizâde Cafer Çelebi (ö.1485) divanında da "gitdük üşde şehründen" redifli bir gazele rastlanmıştır. Gazelin Osmanlı sahası dışındaki dolaşım ağına bakıldığında Kişverî'nin (ö.1520'den önce) *Türkçe Divan*'ında "gidelüm bâri şehrüngdin" redifli bir gazele tesadüf edilmiş; gazel, Azerbaycan sahasından Kişverî dışında şairin çağdaşı olan diğeri şairlerin divanlarında ve Nevâyî divanında tespit edilememiştir.

Usûlî ve Kişverî dışında elimizdeki yedi şiirin, şairlerinin vefat tarihleri birbirine çok yakındır. Kaldı ki Usûlî ve Kişverî'nin vefat tarihleri de diğerielerinden 20-30 yıl ileridedir. Dolayısıyla bütün şairleri birbirinin çağdaşı saymak mümkündür. Bu durumda şiirlerin dolaşım ağı ve zemin şiir-nazire şiir ilişkileri bakımından aklımıza birkaç soru gelmektedir. Şiirlerden sadece

yazan Azerbaycan sahası şairi, Kazvin'in Rudbar bölgesinden yetişmiş Türk neslinden, Türk ve Gili dillerinde şiir yazan, Fuzûlî'nin seleflerinden biri olarak tanıtılır. Kişverî, şairliğinin olgunluk dönemini Akkoyunlu Sarayı'nda Yakub Han saltanatı döneminde (1478-1490) geçirmiş, burada Habîbî (ö.1520), Mevlânâ Derviş-i Diheki, Molla Şehidi (ö.1530-31), Baba Figani (ö.1519?), Ehl-i Şirâzi (ö.1535), Abdurrahman-ı Câmî (ö.1492) gibi birçok şairle tanışma fırsatı bulmuştur. Yakub Han (d.1464-ö.1490)'ın veba salgını sebebiyle genç yaşta vefatının ardından oğulları arasındaki taht mücadelesine üzülen şahit olmuş, Semerkand topraklarına gitmek istemiştir. Ancak Şah İsmail'in (1501-1524) Akkoyunlu Elvend Bey'i (ö.1505) Tebriz civarında gerçekleşen Almakulağı Savaşı'nda (1503) mağlup etmesinin ardından yakın dostu Habîbî ile Safevî Sarayı'na tâbi olmuş, Şah İsmail'e methiyeler düzmüştür. Habîbî, 1514'te Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i fethetmesinin ardından ailesiyle Anadolu'ya gelmiş, Anadolu sahası tezkirelerinde adına rastlayamadığımız Kişverî ise muhtemelen Anadolu'ya hiç gelmemiştir (Öztoprak-Ay Say, 2022: 536-538).

birisi zemin şiir, diğerleri aynı zemin şiirin naziresi midir, yoksa nazire şiirler kendi içinde iki veya üç kola mı ayrılmışlardır? Bu nazire ağının üç şiiri dönemin nazire mecmualarından Eğridirli Hacı Kemal'in 1512-13 te derlediği *Câmiü'n-Nezâir*'inde geçmektedir. Mecmuada Ahmed Paşa'nın şiiri zemin, Hafî ve Cem Sultan'ın şiirleri nazire şiir olarak görünmektedir. Anadolu sahasında derlenen bu şiir mecmuasının derlenme tarihi itibariyle derleyicinin bütün şiirleri görmüş ya da şiirlerden haberdar olması ihtimal dahilindedir. Vefat tarihleri biraz daha ileride ve Rumeli coğrafyasında yaşadığı için Usûlî'yi, Azerbaycan coğrafyasında yaşadığı için de Kışverî'yi bu ihtimalin dışında bırakmak mümkündür. Derleyici, geriye kalan beş şairden Tâcizâde Cafer Çelebi ve Hamdullah Hamdi'nin şiirlerini ya görmemiş ya da şiirler mecmuanın derlenmesinden daha sonra yazılmıştır. Tarih bakımından zemin şiir-nazire şiir ilişkisini netleştirmek mümkün olmadığına göre şiirleri şekil ve muhteva yönünden incelemek, şairlerin kullandıkları kelimeler, kavramlar, şiirlerdeki içerik ve anlam dünyası yönüyle metinleri değerlendirmek yerinde olacaktır.

Şiirlerin şekil yönünden incelenmesi

Şiirlerin tamamı iç kafiye ile musammat gazel biçiminde *mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Hafî'nin şiiri 9, Kışverî'nin şiiri 8, diğerleri 7 beyittir. Tâcizâde Cafer Çelebi hariç bütün şairler “gidelüm bâri şehründen” söz kalıbını redif olarak kullanırken, Cafer Çelebi “girdük üşde şehründen” söz kalıbını redif olarak kullanmıştır.

Şiirlerin muhteva yönünden değerlendirilmesi

Şiirlerin muhteva değerlendirmesinde şöyle bir yol takip edilmiştir. Önce şiirlerin matla beyitleri tablo halinde verilmiş ve bu tablo değerlendirilmiş, daha sonra şiirlerin tamamının metni nesre çevirisiyle birlikte yazılmış ve her şiirin sonunda içerik değerlendirmeleri yapılmıştır.

Şiirlerin matla beyitlerini gösteren tablo

Şair	Matla' Beyit	Ortak Kelimeler (redif hariç)
Ahmed Paşa (ö.1496-97)	Firâk-ı yâra sabr olmaz gidelüm bâri şehründen Göñül çün sındı cebr olmaz gidelüm bâri şehründen	sabr-yâr-gönül-sındı-cebr-olmaz
Cem Sultan (ö.1495)	Gam-ı dildâra sabr olmaz gidelüm bâri şehründen Çü dil uşandı cebr olmaz gidelüm bâri şehründen	gam-sabr-dildâr-dil-uşandı-cebr-olmaz
Kişveri (ö.1520'den önce)	Göngül cevrünga katlanmaz gidelüm bâri şehrüngdin Anga sabr u hıred döymez gidelüm bâri şehrüngdin	gönül-cevr-katlanmaz-sabr-hıred-yuvmaz
Hafî (ö.1483'ten sonra)	Çü kısmet olmadı vuslat gidelüm bâri şehründen Bizi öldürmedin fûrkat gidelüm bâri şehründen	kısmet- vuslat -olmadı-öldürmedin-fûrkat
Hamdullah Hamdî (ö.1503)	Çün olmaz vasluna çâre gidelüm bâri şehründen Kapundan oldug âvâre gidelüm bâri şehründen	olmaz- vasl -çâre-kapı-oldug-âvâre
Usûlî (ö.1538)	Gamundan gönülüm eglenmez gidelüm bâri şehründen Bu derde kimse katlanmaz gidelüm bâri şehründen	gam-gönül-eğlenmez-derd-kimse-katlanmaz
Cafer Çelebi (Tâcizâde) (ö.1485)	Bizi gel vasl ile şâd it ki gitdük üşde şehründen Kuluñuz gamdan âzâd it ki gitdük üşde şehründen	vasl-şâd-it-kul-gam-âzâd

Yukarıda söz konusu gazellerin matla beyitleri yazılmıştır. Tabloya dikkat edildiğinde Ahmed Paşa ve Cem Sultan'ın matla beyitlerinde kullandıkları kelimeler ve söz dizimi bakımından büyük bir benzerlik söz konusudur. Her iki şairde de sabr olmaz-cebr olmaz söz kalıpları aynen geçerken yâr-dildâr, gönül-dil, sındı-uşandı kelimeleri de birbirlerine karşılık olarak kullanılmış eş anlamlı sözlere dir. Cem Sultan ile Ahmed Paşa'nın şiiri arasında zemin şiir-nazire şiir ilişkisi açıktır. Eğridirli Hacı Kemal'de yer aldığı gibi Ahmed Paşa'nın şiiri zemin, Cem Sultan'ın şiiri ise nazire olmalıdır. Ancak mecmuada zikredildiği gibi Ahmed Paşa'ya nazire olarak görünen Hafî'nin şiirinin

matlarında redif dışında diğer iki şiirle ortak kelime grubu yoktur. Paralel yapısal özellik bakımından da Hafî'nin şiiri farklıdır. Ahmed Paşa ve Cem Sultan'ın mısraları *sabr olmaz-cebr olmaz* bileşik fiilleriyle kurulan iç kafiye ile ortadan ikiye bölünürken Hafî'de *vuslat-fürkat* isimleri iç kafiye oluştururlar. Tabloya bakıldığında Ahmed Paşa ve Cem Sultan dışında iç kafiye yapıyı olumsuz fiille yapan diğer şairler de Kişverî (katlanmaz-yuvmaz) ve Usûlî (eğlenmez-katlanmaz)'dir. Hafî; *vuslat-fürkat*, Hamdullah Hamdî; *çâre-âvâre*, Cafer Çelebi de *şâd it - âzâd it* sözcük gruplarını iç kafiye olarak kullanmışlardır. Yine bütün matlalar dikkate alındığında sadece Hafî, Hamdullah Hamdî ve Cafer Çelebi'nin *vasl-vuslat* kelimelerini kullandıkları görülür. Cafer Çelebi, redifi biraz daha farklılaştırmasıyla nazire zincirinin özgün halkası olarak görünmektedir.

Şiirlerin tamamı matlalar üzerinden değerlendirildiğinde Ahmed Paşa, Cem Sultan, Kişverî ve Usûlî bir grupta; Hafî, Hamdullah Hamdî ve Cafer Çelebi ayrı bir grupta düşünülebilir. Ya da hiç böyle bir ayırım yapmayıp şairlerin sadece vezin, redif ve paralel yapıyı esas alarak söyleyişte daha özgün davranıp Ahmed Paşa'ya nazire yazdıkları düşünülebilir. Osmanlı sahası şairleri için durumu bir şekilde izah etmek mümkündür. Ama Anadolu'ya hiç gelmemiş olan Kişverî'nin durumu biraz farklıdır. Şairin kelime ortaklığı ve yapısal benzerlik bakımından Ahmed Paşa ve Cem Sultan'a yakınlığı bu üçlü grubun zemin şiirinin Kişverî'ye ait olabileceği ihtimalini de akla getirir. Eğer zemin şiir Kişverî'ye ait ise şairin kendisi Anadolu sahasına hiç gelmediğine, Cem Sultan ve Ahmed Paşa⁵ da Tebriz dolaylarında bulunmadıklarına göre şiir; seyyahlar, tüccarlar, ordunun seferleri veya hac kabileleri vesilesiyle yahut Basîrî ya da Basîrî gibi Anadolu'ya Nevâyî şiirlerini getiren bir şair vasıtasıyla gelmiş olmalıdır. Nevâyî dönemin güçlü bir şairi olduğu için onun Basîrî vasıtasıyla Anadolu'ya gelen şiirleri Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) hamiliği ve Ahmed Paşa'nın da Nevâyî'ye üslup bakımından benzeyen şiirler yazmasıyla kısa zamanda Anadolu'da yayılmıştır. Nevâyî ile çağdaş olan Kişverî her ne kadar üslup ve şairlik kudreti bakımından “Fuzûlî'nin seleflerinden” sıfatıyla anılan güçlü bir şair olsa da Nevâyî kadar meşhur olmamıştır. Dolayısıyla şiirlerinden birinin ya da birkaçının Basîrî vasıtasıyla Nevâyî'nin şiirleriyle birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Ahmed Paşa tarafından görülmüş olması ihtimal dahilindedir.

⁵ Ahmed Paşa, Edirne'de dünyaya gelmiş, Bursa'da hayatını geçirmiş ve burada vefat etmiştir (Kut, 1989: 111-112). Cem Sultan da Edirne'de dünyaya gelmiş, İstanbul, Amasya, Karaman, Bursa'da bulunmuş, abisi II. Bayezid ile yaptığı taht mücadelesini kaybedince Halep'e, oradan Kahire'ye geçmiştir. Hac vazifesi için Hicaz'a gitmiş daha sonra da Rodos üzerinden Avrupa topraklarına geçmiş, ömrünün sonuna kadar Haçlıların elinde Osmanlıya karşı değerli bir koz olarak bulunmuştur. Napoli'de vefat etmiştir (Ay Say, 2021: 19-27).

Bu aşamada şiirlerin muhteva yönünden bütünüyle incelenebilmesi için tablodaki sırasıyla tam metinleri, nesre çevirileri ve genel değerlendirmeleri yapılacaktır.

Şiir metinleri (nesre çeviri-genel değerlendirmeleri)

Ahmed Paşa (ö.1496-97)

1. Firâk-ı yâra sabr olmaz gidelüm bâri şehründen
Gönül çün sındı cebr olmaz gidelüm bâri şehründen
Yârin ayrılığınaa sabredilmez, gönül kırıldığı için de (artık) tamir edilmez; (Ey sevgili! Biz en iyisi) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
2. Güzellik sende gâyetde sevük bende nihâyetde
Çü fikrün yok ri'âyetde gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Sende güzellik, bende sevgi haddinden fazla, senin de bana tabi olmak gibi bir fikrin olmadığına göre (biz en iyisi) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
3. Çü tûtiden meges yigdir saña her hâr u has yigdir
Bu gülşenden kafes yigdir gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Sen papağan yerine sineği, çiçeklerin yerine de çer çöpü tercih edersin. Senin gül bahçesi gibi mahallende huzursuzlukla yaşamaktansa kafes (bize) daha iyidir, şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
4. Güler halkuñ bize varı rakîbün germ bâzârı
Nice bir girye vü zârî gidelüm bâri şehründen
Herkes bizim halimize gülmekte, (rezilliğimize memnun olan) düşmanların ise keyfi pek yerinde, işleri yolunda. Biz daha ne zamana kadar ağlayıp inleyeceğiz? Şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
5. Dil odından kebâb oldı gözüm yaşı şerâb oldı
Gönül mülki harâb oldı gidelüm bâri şehründen
(Çektiğim bu aşkın hicran) ateşinden gönül kebab, gözyaşım serap, gönül mülküm ise harap oldu. Şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

6. Üşendik devr-i cevründen usandık zecr-i hecründen
Ölünce zehr-i kahrundan gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Senin sıkıntılarında zaman geçirmekten yorulduk, ayrılığın zorluğundan bıktık, usandık. Bu kederin zehrinden ölmektense şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

7. Gönül gör Ahmed'e n'itdi ki sevdâya düşüp gitdi
Metâ'-ı sabrı dağıtdı gidelüm bâri şehründen (Tarlan, 1966: 272)
Ey gönlüm! Gör ki o sevgili Ahmed'e neler etti, o sevdalara düşüp gitti, sabır sermayesini dağıttı, (ey sevgili artık biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

Şiirin genel değerlendirmesi

Sevgiliye hitaben yazılan gazelin ilk beytinde şair ayrılıktan ve gönül kırgınlığından söz eder. Artık ayrılığa dayanamayacağı, kırık hatırının da eskisi gibi tamir olup düzelmeyeceğini bildiği için sevgilinin diyarından çekip gitmek ister. 2. beyitte sevgilinin güzelliğinin ve âşığın sevgisinin nihayetsizliğini dile getirir. 3. beyitte rakip ile âşık arasındaki farkı sinek-papağan mukayesesiyle anlatarak sevgilinin iyiyle kötüyü ayırt edemediğini, böyle gül bahçesinde mutsuz gezinmektense kafeste kalmayı, yardan uzaklaşmayı yeğler. 4. beyitte rezil rüsva, 5. beyitte bağı yanık, gözü yaşlı, gönlü harap, 6. beyitte ise sevgilinin eziyetinden yorulan bir âşık sıfatlarıyla görünür. Son beyitte bütün sıkıntıların gönlü yüzünden başına geldiğini düşünür, sabır mülkünü dağıttığını söyleyerek oralardan gitmek ister, artık yapabileceği başka bir şey kalmamıştır. Şiirde *tûtî-meges*, *gülşen-kafes*, *güler-giry-e-zârî*, *od-yaş* kelimeleri arasında tezat sanatı, *sabr-cebr*, *sende-bende*, *şarâb-harâb* kelimeleri arasında mütekârib cinas sanatı, tabiatla ilgili olan *tûtî-meges-hâr u has-gülşen* kelimeleri arasında tenasüp sanatı görülür. Şiirde geçen *sınmak*, *sevük*, *üşenmek* kelimeleri arkaik kelimelerdir.

Cem Sultan (ö.1495)

1. Gam-ı dildâra sabr olmaz gidelüm bâri şehründen
Çü dil uşandı cebr olmaz gidelüm bâri şehründen
Sevgilinin (aşk) derdine sabr edilmez, gönlümüz de kırıldığı için (artık) düzeltip tamir edilmez, (ey sevgili biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

2. Cefânla oldu dil pür-gam ne mümkün dinlene bir dem

Çü agyâr eyledün mahrem gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Gönül cefalarıyla dertle doldu, bir an (gönlün bu dertlerden)
uzaklaşması mümkün görünmez oldu, madem sen düşmanlarımı kendine dost
edindin biz de şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

3. Sağa irse dilüm yigdür ger irmezse dilüm yigdür
Bu dirlikden ölem yigdür gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili! Bundan sonra) benim için sen gönlüme girsen de girmesen de benim
için fark yoktur. Böyle yaşamaktansa öleyim daha iyi (diyorsak biz de)
şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

4. Göñül her dem çeker mihnet görür derd ü gam u zahmet
Cihânda olmadı râhat gidelüm bâri şehründen
Gönlüm her an eziyet çeker, (nice) dert(ler), gam(lar), zahmet(ler) gördü; cihanda
(bir gün) rahat yüzü görmedi (öyleyse ey sevgili biz de) şehrinden (alıp başımızı)
gidelim bari!

5. Sağa agyâr yâr oldu göñül bîmâr u zâr oldu
Cihân başuma tar oldu gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili! Benim) düşmanlarım sana dost oldu, gönlüm hasta ve güçsüz düştü,
(bu) dünya başıma dar gelmeye başladı; (biz de) şehrinden (alıp başımızı)
gidelim bari!

6. İşümdür nâle vü zârı senünle görel'agyârı
Ne vakte dek kılâm zârı gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Düşman(larım)ı seninle gördüğümünden beri işim gücüm ağlayıp
inlemek oldu. Daha ne zamana kadar (böyle) feryat edeceğim? (Bunun sonu
yoksa) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

7. Cem'ün göñlüni bil her dem yıkar cânâ sipâh-ı gam
Rakîb it olmadan hürrem gidelüm bâri şehründen (Babaarslan 2020,
94-95)
(Ey sevgili! Şunu iyi) bil ki (senin âşığın) Cem'in gönlünü gam ordusu her an
yakıp yıkmaktadır. Rakip(lerin bu hâlimizi görüp) sevinmelerine meydan
vermeden (biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

Şiirin genel değerlendirmesi

Cem Sultan da şiirine Ahmed Paşa gibi aşk derdine sabrının kalmadığını ve
gönül kırıklarının tamir olmayacağını söyleyerek sevgiliye sitemle başlar. 2.

beyitte sevgilinin cefasıyla gamla dolan gönlünden, sevgilinin elleri kendine dost edinmesinden dem vurur. Böyle ayrılıkla yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiği 3. beyitte Mecnûn gibi Leylâ'dan geçmiş bir âşık görünümündedir. 4. beyitte bu dünyada hiç rahat yüzü görmeyen gönülden, 5. beyitte düşmanları kendine dost edinen sevgilinin bu davranışıyla âşığını hasta edip üzmesinden yakınır. 6. ve 7. beyitlerde âşığın rakipleriyle dost olan sevgili yüzünden harap olan hâlimden bahseder ve alıp başını gitmek ister. Cem Sultan'ın şiirinin dört beytinde sevgilinin ağıyar ile dostluğundan şikayeti dikkati çekmektedir. *Sabr-cebr, gam-dem, yâr-tar-zâr* kelimeleri arasında mütekarib cinas; *dirlik-ölmek, mihnet-rahat, ağıyâr-yâr, gam-hürrem* kelimeleri arasında tezat, *mihnet-derd-gam-zahmet* kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

Kişverî – (ö.1520'den önce)

1. Göngül cevrünga katlanmaz gidelüm bâri şehrüngdin
Anga sabr u hired döymez gidelüm bâri şehrüngdin
(Ey sevgili!) Gönüm (senin) eziyetlerine katlanmaz, o eziyete sabır yetmez, akıl dayanmaz, (o zaman biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
2. Gözüm peyveste pür-nemdür kaşing teg kâmetüm hamdur
Înâyet bahışing kemdür gidelüm bâri şehringdin
(Ey sevgili!) Gözüm daima yaşlı, bedenim kaşın gibi iki büklümdür. Senin ihsan, yardım vaat eden bakışların ise azdır; (o vakit biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
3. Ze-ser-tâ-pâ belâsın sen 'aceb nâ-âşinâsın sen
Be-gâyet bî-vefâsın sen gidelüm bâri şehrüngdin
(Ey sevgili!) Sen baştan ayağa belasın, tuhaf bir şekilde (bizi) yabancı(lar)sın, oldukça da vefasızsın, (o zaman biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
4. Olabilmen habîb ilen görebilmen rakîb ilen
Kalupdur iş nasîb ilen gidelüm bâri şehrüngdin
Ey gönül! (Bu aşk derdi içinde) ne dostlarınla oturup kalkabilmekte ne de (sevgiliyi) düşmanlarla görmeye dayanabilmektesin. Bu iş Allah'ın nasip etmesine kaldı, (biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!
5. Yanıngda ey gül-i nevres çü birdür bülbül ü kerkes
Çekince cevr-i her nâkes gidelüm bâri şehrüngdin

Ey taze yetişmiş gül fidanı! Senin yanında bülbül ile akbaba kuşu birse, biz her huyu bozuk kimsenin derdini çekene kadar şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

6. Görür idim men-i giryân cihân bir yan seni bir yan
Çü kıldıng bağrımı biryân gidelüm bâri şehrüngdin
(Ey sevgili! Daima gözleri yaşlı olan ben, seni bir yana dünyayı bir yana görürdüm, (buna rağmen) bağrımı yakıp kebaba çevirdiğin için (biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

7. Çü sendin görmedi yârî ne yârî vü ne dildârî
Niçe bir nâle vü zârî gidelüm bâri şehrüngdin
(Ey sevgili! Gönlümüz) senden ne yarlık ne de muhabbet gördü. Ne zamana kadar böyle ağlayıp inlemeyle yaşayalım? (Biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

8. Kulungdur Kişverî bende emegi çoh durur sende
Ki niçe bile şermende gidelüm bâri şehrüngdin (*Kişverî Divanı*, 35b)
(Ey sevgili!) Bu Kişverî kulunun sende emegi çoktur (ama bunları hatırlatmak bize yakışmaz) mahçup bir halde (biz) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bari!

Şiirin genel değerlendirmesi

Sevgilinin cevrine katlanamayacağını, aşk işine sabrının ve aklının da yetmediğini söyleyen Kişverî de alıp başını gitme isteğiyle şiire başlar. 2. beyitte gözü yaşlı, beli bükülmüş bir âşık portresi çizer. 3. beyitte sevgilinin afet oluşu ve vefasızlığı bahis konusudur. 4. beyitte onu rakiplerle görmeye dayanmadığını, 5. beyitte madem sevgilinin yanında papağan ile akbaba birse bu diyardan çekip gitmenin son çare olduğunu söyler. 6. beyitte sevgiliye verdiği değeri hatırlatır. 7. beyitte ondan dostluk ve muhabbet görmediğini, 8. beyitte yârin katında emekleri bilinmeyen bir köle olduğunu düşünerek çekip gitmek ister. Kişverî ve Ahmed Paşa'nın şiirleri âşık-rakip benzetmesinin kuşlar üzerinden yapılmasıyla ortaklık gösterir. Şiir, Çağatay Türkçesi özellikleri barındıran 15. yüzyıl Azeri Türkçesiyle yazılmıştır. Bülbül-kerkesgül kelimeleri arasında tenasüp, biryân-bir yan kelimeleri arasında tam cinas, giryân-biryân, yârî-zârî kelimeleri arasında mütekarib cinas vardır.

Hafî (ö.1483'ten sonra)

1. Çü kısmet olmadı vuslat gidelüm bâri şehründen
Bizi öldürmedin fûrkat gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili! Madem) bize kavuşmak kısmet olmadı, bu ayrılık da bizi öldürmeden (alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!
2. Seni yâdlar ile her dem görüben oluruz der-hem
Helâk itmezdin öndin gam gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Biz seni ellerle her gördüğümüz an mahvoluruz, bu gam bizi yok etmeden (alıp başımızı) gidelim bâri şehrinden!
3. Olupdur sine pür-yâre terahhum itmedin yâre
Gülünç olmadın agyâre gidelüm bâri şehründen
(Aşkın acısıyla) göğsüm yaralarla dolmaktadır. Sen (bir kere) dostun olan bana acıyıp merhamet etmedin. Bari ellere gülünç olmadan şehrinden (alıp başımızı) gidelim.
4. Gözüm yaşını nehr itdün ser-â-ser yedi bahr itdün
Çü var git diyü emr itdün gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Göz yaşlarımı nehre döndürüp, baştan başa yedi denize çevirdin, sonra da “yürü git” diye emrettin, (biz de alıp başımızı) gidelim bâri şehrinden!
5. Dimişsin çeşmüm âfetdür bu söz bize kifâyetdür
Dahı turmak sefâhetdür gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Sen gözlerim bir belâdır demişsin, (arif olana bir söz yeter hesabı) bu söz bize kâfidir, artık (buralarda) kalmak bize alçaklıktır, (biz de alıp başımızı) gidelim bâri şehrinden!
6. Tapuñdan olalı ayru ne sagız bellü ne sayru
Sürinü çıkup iy meh-rû gidelüm bâri şehründen
(Ey ay yüzlü!) Senin huzurundan ayrılalı ne sağlığımız belli ne hastalığımız. (En iyisi bu halde ölüp gitmeden) sürüne sürüne gidelim bâri şehrinden!
7. Büküp kaddümi çü nâme salursın Rûma vü Şâma
Baş üzre nitekim hâme gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Sen (bu üzüntülerle) benim boyumu mektup gibi büküp Rum’a ve Şam’a gönderirsin. (Biz de) başlar üzerinde (taşınan) kalem gibi başım(ız) dik halde şehrinden gidelim bâri!
8. Bizi gözdin bırakduñ çün olupdur hâlimüz düşkün

Başumuz alalum bir gün gidelüm bâri şehründen
(*Ey sevgili!*) *Sen bizi gözden çıkardığın için hâlimiz (günden güne) kötüleşmekte, biz bir gün başımızı alıp şehrinden gidelim bâri!*

9. Dimişsin iy yüzi gülşen ırag olsun Hafî benden

Bu sözi duymadın düşmen gidelüm bâri şehründen (Ersoy, 2020: 202)
Ey yüzi gül bahçesi gibi olan güzel! Hafî benden uzak olsun demişsin, bu sözü düşman(lar) duymadan bari şehrinden (alıp başımızı) gidelim!

Şiirin genel değerlendirmesi

Hafî, kavuşma-ayrılık tezağıyla başladığı şiirine sevgiliyi yabancılarla görmeye dayanamadığını dertten ölmenden önce çekip gitmenin daha doğru olacağını söyleyerek devam eder. 3. beyitte sevgili merhametsizliği ile 4. beyitte âşığını daima ağlatması ve huzurundan kovmasıyla hatırlanır. 5. beyitte yine sevgiliden gelen kötü haberle oralardan gitmek isteyen âşık vardır. 6. beyitte sağlığı hastalığı bilinmez hale gelen bir âşık vafedilir. 7. beyitte padişah yerine konan sevgilinin Rum'a ve Şam'a gönderdiği bir ferman gibi, kağıt tomanı gibi bükülmüş belinden bahseder. Rum ve Şam kelimeleriyle ayrıca sevgilinin yüzü ve saçının kastedildiğini düşünürsek âşık sevgilinin bir yüzünü bir saçını düşünerek dertten derde düşmektedir. Kendisini başlar üzerinde taşınan bir kalem gibi düşünerek de yüceltir. Vücudunu kalem gibi düşünmesinde zayıflayıp kamış kalem kadar incemiş olmasına da gönderme vardır. Beyitte *bükmek-nâme salmak-hame* ve *baş üzre* kelimeleri hem yazıyla ilgili unsurları hem de hükümlerle ilgili unsurları hatırlatır. *Nâme salmak Rûm* ve *Şâm* kelimeleriyle birlikte düşünüldüğünde hükümdarın doğuya ve batıya fermanlar, buyruklar göndermesine telmih yapılır. 8. beyitte düşkün ve küskün bir âşık, 9. beyitte yine sevgiliden kötü haber alan ve kimselere rezil olmadan sevgilinin diyarından çekip gitmek isteyen bir âşık vardır. *her demderhem* kelimeleri arasında kalb cinasının bir türü olan cinas-ı ba'z, *yâre-yâre* kelimeleri arasında tam cinas, *ayru-sayru* kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs, *nâme salmak-Rûm-Şâm* kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

Hamdî (ö.1503)

1. Çün olmaz vasluna çâre gidelüm bâri şehründen

Kapundan olduğ âvâre gidelüm bâri şehründen
(*Ey sevgili!*) *Madem ki seninle kavuşmaya bir çare yoktur, (ne zamandır vuslat baklemekten) kapında aware olmuşuz (o vakit biz de alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!*

2. Gönül sensüz müşevveşdür yanar bağı pür-âteşdür
Çü sabr olmaz sefer hoşdur gidelüm bâri şehründen
Gönlüm sensiz karmakarışık halde, ateşle dolu bağırm da yanmaktadır. (Ya tahammül ya sefer düsturunca) madem sabretmenin imkanı yoktur, o zaman sefere çıkmak iyidir, (biz de alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

3. Saçun bād ile yâr oldı anuñçün târumâr oldı
Dil andan bî-karâr oldı gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili) Saçın rüzgarla dost olduğu için dağıldı, gönlüm de o andan beri yerinde duramaz hâle geldi, (bu sebeple alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

4. İçüp kanumızı kanduñ bizi yüz döndüre sanduñ
Çün âhir bizden usanduñ gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Kanumızı içe içe kan içmeye kandın, bizi (senden) yüz çevirecek sandın, (demek ki) sonunda sen de bizden usandın, (alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

5. Düşürdün bizi bir bende ki düşmanlar kılur hande
Terahhum yog imiş sende gidelüm bâri şehründen
(Ey sevgili!) Bizi öyle bir darlığa, sıkıntıya düşürdün ki (hâlimize) düşmanlar gülmekte. (Demek) sende merhamet yokmuş, (alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

6. Yazarken hüsnini hoşter kılurken medhüni defter
Bizi redd itdün ey dilber gidelüm bâri şehründen
Ey dilber! Biz senin güzelliğini bütün güzellerden daha üstün diye yazarken, seni defter defter methiyelerle överken (sen) bizi reddettin, (ne yapalım alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

7. Görelden sen semensâyı bu Hamdî oldı rüsvâyı
Çekince bunca gavgâyı gidelüm bâri şehründen (Özyıldırım, 1999: 125.
şiiir)
(Ey sevgili!) Sen yasemin çiçeği gibi (güzeli) görelî bu Hamdî rezil rüsva oldu. Bu kadar kavgayı çekene kadar (alıp başımızı) şehrinden gidelim bâri!

Şiirin genel değerlendirmesi

Şiir, vuslat çaresi bulamayan âşğın sevgilinin diyarından uzaklaştığını anlatmasıyla başlar. 2. beyitte âşık kararsız gönlü, yanan bağı sebebiyle seferi

tercih eder. Beyit, okuyucuya “ya tahammül ya sefer” cümlesini hatırlatır. 3. beyitte düşman yerine konan rüzgar ile sevgilinin dostluğuna, adeta âşığın kanını içip sonra da ondan el etek çeken sevgiliden bahsedilir. 5. beyitte âşığın tuzağa düşmesi, düşmanların sevinci ve sevgilinin merhametsizliği vardır. 6. beyitte sevgiliden beklenmedik bir anda gelen ret cevabından üzülen bir âşık, 7. beyitte sevgiliyle karşılaştığı günden beri rezil rüsva olan âşığın çekip gitme düşüncesi vardır. Hamdi'nin şiirinde üçüncü beyitten itibaren sevgiliden beklenmedik, âşığı üzen davranışları sıralanır. Saçı rüzgarla dost olup, darmadağın olmuş, sevgili merhametsizce âşığın kanını içercesine zulmetmiş, âşıktan usanmış, düşmanları kendine güldürmüş, âşığı güzelce onu övüp dururken o tam aksine yanından uzaklaştırmış reddetmiştir. Şiir yoğun olarak sevgilinin davranışları üzerine kurgulanmıştır. Rakiplere, düşmanlara gülünç olmadan çekip gitme istediği Hamdi ve Hafî'de açıkça dile getirilir. *Yazmak-medh-defter* kelimeleri arasında tenasüp, *usanmak-sanmak* arasında nâkıs cinas, *sanmak-kanmak* arasında mütekârib cinas sanatı vardır. Şiir *ya tahammül ya sefer*, *kanını içmek*, *yüz döndürmek*, *bende düşürmek* deyimlerini ihtiva etmesiyle de deyim kullanımı bakımından diğer şiirlerden daha zengindir.

Usûlî (ö.1538-39)

1. Gamuñdan göñlüm eglenmez gidelüm bâri şehrüñden

Bu derde kimse katlanmaz gidelüm bâri şehrüñden

(Ey sevgili! Aşkın) üzüntüsünden gönlüm (bir yerlerde) duramaz oldu. (Bil ki senin) bu derdine de kimse katlanmaz. (O zaman biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!

2. Safâda gayrılarla sen cefâlar içre kalam ben

Ölüm yegdir bu dirlikden gidelüm bâri şehrüñden

(Ey sevgili!) Sen başkalarıyla gülüp eğlenmeye devam et, ben sıkıntılar içinde kalayım (öyle mi? Böyle yaşamaktansa ölmek daha iyidir. Şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!

3. Bu söz kim dediler hakdur güzellerde vefâ yokdur

Garibüñ kadri alçakdur gidelüm bâri şehrüñden

“Güzellerde vefa yoktur” demişler, ne kadar da haklı söylemişler! Gariplerin kadri kıymeti daima aşağılardadır, öyleyse (biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!

4. Dil ü cân bî-mecâl oldı gamuñdan pâyımâl oldı
Çün eğlenmek muhâl oldı gidelüm bâri şehrüñden
(Ey sevgili!) Bu gönül ve can (derdinle) zayıflayıp mecalsiz hâle düştü, derdinle rezil rüsva oldu, artık buralarda durmak bana haram oldu, şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!
5. Tapuñ gayra penâh imiş işimüz dün gün âh imiş
Seni sevmek günâh imiş gidelüm bâri şehrüñden
(Ey sevgili!) Senin makamın ellere sığınak olurken, bizim işimiz de gece gündüz (ah etmek) olmuş. (Madem) seni sevmek günahmış, (biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!
6. Dil alur sâhir imişsin cefâda mâhir imişsin
Vefâsız kâfir imişsin gidelüm bâri şehrüñden
(Meğer sen) gönül ele geçiren bir sihirbaz, (âşığa) cefalar etmekte maharetli bir (sevgili), vefasızlıkta ise tıpkı bir kafirmişsin; (biz de) şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!
7. Usûliden gönül alduñ dönüben yirlere çalduñ
Çü bizi firkate salduñ gidelüm bâri şehrüñden (İsen, 2020: 267)
(Ey sevgili! Sen) Usûlî'nin gönlünü aldın sonra dönüp onu yerlere çaldın, bizi de ayrılıklara saldın, şehrinden (alıp başımızı) gidelim bâri!

Şiirin genel değerlendirmesi

Sevgilinin gam derdi ve artık kimsenin bu derde katlanamayacağını söyleyerek şiire başlayan şair, 2. beyitte tezat kurgusuyla ellerle birlikte sefa içinde günlerini geçiren sevgiliden, 3. beyitte güzellerin vefasız olduğu sözünün doğruluğundan, âşıkların sevgili katında kıymetsizliğinden 4. beyitte aşk kederiyle hasta düşen âşıktan, 5. beyitte gece gündüz âh eden âşığın karşısında kapısını rakiplere açan sevgiliden, 6. beyitte cefâkar, vefasız sevgiliden bahseder. Son beyitte âşığın gönlünü çalan hırsıza benzettiği sevgiliye seslenen şair, böyle ayrılık içinde rezil yaşamaktansa çekip gitmeyi tercih eder.

Usûlî'nin şiiri cinas sanatı bakımından oldukça zengindir. *Penâh-günâh*, *mecâl-muhâl*, *safâ-cefâ* kelimeleri arasında mütekârib (lâhık) cinas, *alduñ-çalduñ-salduñ* kelimeleri arasında nâkıs cinâs vardır. Usûlî de Cem Sultan gibi böyle üzüntü içinde dirlikte yaşamaktansa ölmeyi tercih ederler.

Tâcizâde Câfer Çelebi (ö.1485)

1. Bizi gel vasl ile şâd it ki gitdük üşde şehründen
Kuluñuz gamdan âzâd it ki gitdük üşde şehründen
(Ey sevgili!) Gel bizi vuslatınla mutlu et, (ben) kulunu dertten azad et ki işte (alıp başımızı) şehrinden gider olduk!
2. Dilün ey dost bülbüldür letâfetde yüzün güldür
Tap aglatduñ bizi güldür ki gitdük üşde şehründen
Ey dost! Dilin neşede şakıyan bir bülbüle, yüzün zarafetle bir güle benzer. Bizi ağlattığın (artık) yetişir, (gel) güldür (artık) işte şehrinden gider olduk!
3. Bize zâdı visâl eyle biraz bûse nevâl eyle
Tuz etmegi helâl eyle gitdük üşde şehründen
(Ey sevgili!) Bizi sofrandan nasiplenenlerden eyle, yol azığı olarak biraz busenden ver, (yediğimiz) tuz ekmeği helal eyle, (zira) işte (alıp başımızı) şehrinden gider olduk!
4. N'ola dil cübbe çâk itse yüzüm şevk odı hâk itse
Beni derdün helâk itse ki gitdük üşde şehründen
(Ey sevgili!) Gönül varlık cübbesini yurtsa, (içimdeki) heves ateşi yüzümü toprak etse, beni dertlerin helak etse nolur, işte şehrinden gider olduk!
5. Leb ü çeşmün gamın yirem 'aceb midür eger idem
Sefer nuklın şeker bâdem ki gitdük üşde şehründen
(Ey sevgili!) Ben (daima) senin dudağının ve gözlerinin gamını yiyorum, eğer yolculuk azığı olarak onları şeker badem diye yanıma alsam tuhaf olur mu? (Zira) işte şehrinden gider olduk!
6. İrişdi göklere âhum işitmezsin niçin mâhum
Esirge ben kulun şâhum ki gitdük üşde şehründen
Ey ay yüzlüm! Göklere çıkan ahımı niçin işitmezsin, (ey şahım) ben kulunu (gel) himaye et, işte şehrinden gider olduk!
7. Kaşuñ gamzeñ gamıyla ger 'aceb olmaya ey dilber
Götürse ok u yâ Ca'fer ki gitdük üşde şehründen (Erünsal, 2018: 451-452)

Ey dilber! Cafer kaşının ve yan bakışının derdiyle (giderken yanında) ok ve yay (diye onları) götürse, garip olmaz değil mi? (Zira) işte şehirden gider olduk!

Şiirin genel değerlendirmesi

Şair, gazelin tamamında sevgiliye seslenir. Sevgilinin vuslatıyla mutlu etmesi ve gönlündeki kederlerden kurtarması ümidiyle seslendiği için şiirin redifi de farklı bir anlama bürünür. Aşık, sevgilisine adeta son bir uyarıyla “gitdük üşde şehründen” demekle aslında şehirden gitmeye niyetlendik, böyle devam ederse de gideceğiz mesajını verir. Nitekim 2. beyitte bugüne kadar ağlatan sevgilinin güldürmesini, 3. beyitte ona bir busesiyle yol azığı vermesini, tuz ekmek hakkını helal etmesini, 4. beyitte ayrılık derdiyle üstü başı Mecnun gibi paramparça olsa, yüzü gözü toprak içinde kalsa ve aşk derdinden helak olsa umurunda olmadığını, 5. beyitte yol azığı olarak sevgiliden şeker gibi dudağının ve badem gibi gözünün hayalini götürmeyi arzuladığını, 6. beyitte padişah sevgiliden himaye ve merhamet beklediğini, son beyitte de sevgilinin gamzesi ve kaşının hayaliyle sefere çıktığını, aynı ok ve yayla yola çıkan bir asker/yolcu gibi aşığı tasavvur ettiğini görürüz.

Tâcizâde'nin şiiri hem redif bakımından hem de konuyu işleyiş bakımından diğer şiirlerden farklıdır. Şiir bu yönüyle orijinal bir nitelik taşımaktadır. Daha üst bir dilden sevgiliye hitap eden şair, şiir boyunca yol/yolculuk düşüncesini de redifle bağlantılı olarak hep hissettirir. Diğer şiirlere göre sevgilinin güzellik unsurlarına daha çok yer verir; rakip, ağyar, düşman gibi kelimelere hiç yer vermediği gibi onları îmâ dahi etmez. Cafer Çelebi'nin âşığı sevgiliden ümidini kesmiş değildir, hala yola çıkarken bile sevgiliden beklentileri vardır.

Şiirde gül-gül kelimeleri arasında tam cinas, *hâk-helâk*, *âh-mâh* kelimeleri arasında nâkıs cinas, *hâk-çâk*, *mâh-şâh* arasında mütekârib cinas, kaş-gamze-ok-yâ kelimeleri arasında müşevveş leff ü neşr sanatı, *sefer-nukl-şeker-badem-gitmek* kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır. Şiirde arkaik kelime olarak sadece *tap* kelimesi kullanılmıştır.

SONUÇ

“gidelüm bâri şehründen” redifli gazeller zemin şiir-nazire şiir ilgisi yönünden incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı sahası divanlarında “gidelüm bâri şehründen” redifiyle beş şiir, “gitdük üşde şehründen” redifiyle bir şiir tespit edilmiştir. Azerbaycan sahasında ise Nevayî'nin yakın takipçisi olan Kişveri'nin Türkçe divanında aynı redifle bir gazeli tespit edilmiştir. Bu gazellerin tamamı musammat gazel şeklinde iç kafiyeye 4 mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Gazellerin matla beyitleri sözcük

dağarcığı bakımından karşılaştırıldığında kendi aralarında iki kola ayrıldıkları görülmüştür.

Bu iki kolun birini Ahmed Paşa-Cem Sultan-Kişverî ve Usûlî; diğerini Hafî, Hamdullah Hamdî ve Cafer Çelebi oluşturur. Ahmed Paşa ve Cem Sultan'ın matlaları birbirleriyle tam bir paralellik arz etmektedir. Kelime ortaklığı ve söyleyiş benzerliği yönüyle de Kişverî bu kola dahil olduğuna göre Ahmed Paşa ve Kişverî'nin şiirleri arasında zemin şiir-nazire şiir ilgisi açıkça görülür. Bu kolda eğer Kişverî'nin şiiri zemin şiir ise bu şiir Nevâyî'nin şiirlerinin geldiği kanallarla Osmanlı sahasına gelmiş olmalıdır. Bu koldaki dört şairin matla beyitlerinde *sabr-gönül-sınmak* kelimeleri ortaklık gösterirken, iç kafiyeyi oluşturan kelimeleri de olumsuz fiillerden seçmeleri yönüyle ortaktır. Hafî-Hamdullah Hamdî ve Tâcizâde Cafer Çelebi'nin matla beyitlerinin ortak temi ise *vuslat-firkattir*.

Tamamı musammat gazel özelliğiyle yazılan şiirlerde en çok görülen sanatlar şairlerin iç kafiye oluşturmak amacıyla kullandıkları cinas sanatı olmuştur. Cinâs sanatını tenasüp ve tezat sanatlarının takip ettiğini söyleyebiliriz. Şiirler arkaik kelimeler ve deyim kullanımı bakımından çok zengin değildir.

Klasik Türk şiirindeki âşık tipi, her ne olursa olsun sevgisinden vazgeçmez, canı pahasına sevgilinin yanından ayrılmaz, her türlü sıkıntıyı ve ölümü aşk için göze alır, sevgilinin kapısında itleriyle aynı kaptan yemek pahasına bile olsa ayrılmak istemez. “Gidelüm bâri şehründen” redifli gazellerde geleneğin tanıttığı âşık tipinden farklı bir âşık tipi vardır. Vâsuht tarzı gazellerde karşılaştığımız bu tip; aşktan, yârdan umudunu yitirmiş, yorgun, çaresiz artık sevgilinin diyarından uzaklaşmak isteyen bir âşıktır, o rakibin gözü önünde sevgiliyle vuslata eremeyişi yüzünden küçülüp gülünç duruma düşmek istemez, gururludur. Şiire redif olarak seçilen kelime bize âşığın ruh halini yansıtır. Madem bu dertlere sabır yok o zaman bize çekip gitmek düşer diyen âşık bunu her seferinde tekrar eder. Yani âşığın çekip gitme arzusu redife alınarak şiirin en güçlü duygusu haline getirilir.

KAYNAKÇA

- AY SAY, Ümran (2021). *Cem Sultan*, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- BABAARSLAN, Gıyâsi (2020). “Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda Bulunmayan Bazı Şiirleri) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* C.24, S.2, s.s.55-116.
- CANPOLAT, Mustafa (1982). *Mecmûatü'n-Nezâir*, Ankara: TDK Yayınları.
- Cem Sultan, *Divan*, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum no. 81.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2017). “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da

Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, *Atsız Armağanı*, (Haz. Erol Güngör, Mustafa Kafalı, Osman F. Sertkaya), Ankara: Altınordu Yayınları.

DEMİRCİ, Jale (1998). “Nevâyî'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.38, S.1-2, s.s.1-12.

ERGİN, Muharrem (1981). *Azeri Türkçesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERSOY, Ersen (2021). *Haft Divanı*, Ankara: TÜBA Yayınları.

ERÜNSAL, İsmail (2018). *Tâci-zâde Ca'fer Çelebi Divanı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0\(ET.02.11.2023\)](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0(ET.02.11.2023))

İSEN, Mustafa (2020). *Usûlî Divanı*, Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kişverî, *Divan*, Bakü Nüshası, Bakü İlimler Akademisi, M-97.

KÖKSAL, M. Fatih (2006). *Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KURNAZ, Cemal (2007). *Osmanlı Şair Okulu*, Ankara: Birleşik Yayınevi.

KUT, Günay (1989). “Ahmed Paşa (Bursalı)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.2, s.s.111-112.

MORKOÇ, Yasemin Ertek (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in Câmîü'n-Nezâir'i*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

ÖZTOPRAK, Nihat; AY SAY Ümran (2022). “[15. Yüzyıl Azerbaycan Şairlerinden Kişverî'de Ali Şir Nevâyî Etkisi](#)”, *Türk Dilinin Başçısı Ali Şir Nevâyî-2*, (Ed. Ahmet Kartal, Saniye Eraslan), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi üniversitesi Yayınları, s.s.536-560.

ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999). *Hamdullah Hamdî Divanı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0\(ET: 02.11.2023\)](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10615,girispdf.pdf?0(ET: 02.11.2023))

PÉRİ, Benedek (2020). “... Beklerüz”: 16.Yüzyıldan Kalma Bir Osmanlı Nazire Ağı” *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s.s.47-79.

SERTKAYA, Osman Fikri (1970). “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 18, s.s.133-138.

SERTKAYA, Osman Fikri (2004). “Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevâyî Tarzı ve Nevâyî'ye Anadolu'da Yazılan Nazireler”, *Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri: 24-25 Eylül 2001*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.s.129-140.

SERTKAYA, Osman Fikri (2009). “Azerbaycan Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri (3) Ni'metullâh Kişverî'nin Doğu(Çağatayca) Türkçesi ve Batı(Osmanlı) Türkçesi İle Nazireleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.41, s.s.69-90.

TARLAN, Ali Nihat (1966). *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ZÜLFE, Ömer (2007). “Pervâne Bey Mecmuası”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s.s.44-45.